

ПОСТМОДЕРНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ПАРАДИГМА

Доц.д-р Иван П. Иванов – ШУ „Еп. Константин Преславски”

1. ПАРАДИГМИТЕ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Понятието “парадигма” е много характерно за съвременната наука. Според Томас Кун, “парадигма” означава: “...научни достижения, изходна концептуална схема, които в течение на определено време дават на научното общество модел на постановка на проблемите и на техните решения”. Тя е определено виждане за света, доминиращо през определен период; тя дава ориентир за теорията и практиката в дадената област.

В педагогиката има пет насоки (вектори на различия) на формиране на различните парадигми, които в различни варианти са съществували в историята на образованието. Това са парадигмите:

- антропоцентрична и езотерическа;
- социоцентрична (холистична) и егоцентрична (индивидуалистична);
- дидактоцентрична (познавателна) и педоцентрична (лично-ориентирана, хуманистична);
- предметно-центрирана (учебно-дисциплинарна) и обектно- и процесно-центрирана;
- интелектуално-сциентистска (научна) и хуманитарно-естетическа парадигми.

1.1. АНТРОПОЦЕНТРИЧНА И ТЕОЦЕНТРИЧНА (ЕЗОТЕРИЧЕСКА) ПАРАДИГМИ

В **антропоцентричната парадигма** образованието се разглежда като развитие на човешките качества у човека. Най-близо до този идеал е педоцентричната (лично-ориентирана, хуманистична) парадигма.

В **теоцентричната (езотерическа) парадигма**, образователният процес се строи според религиозната свърхзадача.

За разлика от антропоцентричната хуманистична парадигма, тук постановката е богоцентрична. “Усвояването на себе си” е само промеждутъчен етап в движението към Бога и хората.

Вярва се, че Бог е Творец на света и източника на всички блага и истинното познание. Човек е създаден по образ и подобие Божие и е бил съвършен физически, умствено и духовно. В резултат от грехопадението, тези негови способности претърпели съществени изменения, но Бог в Своята любов намерил път, за да възстанови човека. Чрез изкуплението, Той открил пред човечеството нови възможности за придобиване на загубеното съвършенство и смисъл на битието.

Животът на човек е подготовка за вечно блаженство. Това определя и разбирането за добро (стремеж към Бог) и зло (стремеж към земна изгода или преходна слава).

Бог е начална и крайна, висша и единствена ценност. Отношението към природата и познанието на нейните закони се определя от целите на божественото откровение.

Образованието е един от значимите фактори в процеса на спасение, способстващ за установяване на взаимоотношения между Бог и човек и подбуждащ хората да служат на обществото. Образованието трябва да води до цялостно и хармонично развитие на личността.

1.2. СОЦИОЦЕНТРИЧНА (ХОЛИСТИЧНА) И ЕГОЦЕНТРИЧНА (ИНДИВИДУАЛИСТИЧНА) ПАРАДИГМИ

1.2.1. СОЦИОЦЕНТРИЧНА (ХОЛИСТИЧНА) ПАРАДИГМА

Най-видни представители на социоцентрично-колективистичната концепция са Демокрит, Аристотел, Дюркем, Дюи, тоталитарната педагогика (теория за комунистическото възпитание, доктрината “наци”)

Основните идеи са, че изначалната природа на човека е социоцентрична и колективистична. Човекът е «обществено животно». Детето се ражда егоистично и асоциално, затова задачата на колективното възпитание е да го направи обществено същество.

Социоцентричната природа обуславя необходимостта от обществен живот. Счита се, че е водеща колективната борба за по-добро съществуване, че стремежът към лично щастие е недостижим извън човешкото общество. Индивидуалността и индивидуалната воля се формират проявяват само сред множество от други воли т.е. в колектива. Затова индивидът трябва да се подчинява на интересите на групата, колектива и това е условия за неговата пълноценно съществуване. Първостепенно значение за формирането на личността играят налаганите отвън социални функции и роли.

Социоцентричната концепция служи за основа на колективната педагогика. Нейна цел е формирането на социални качества на личността, умения за колективистични действия и социално дисциплинарно поведение. Основно е разбирането, че личността не се развива спонтанно – отвътре на вън, а се формира под действието на преки и косвени външни въздействия на колектива.

Подготовката за живота се съществува като подготовка за колективен труд и колективна борба за по-добро съществуване.

Опитите за игнориране на колектива като среда за живот на детето водят до грешки — той е естествено място за общуване, взаимно разбиране, обсъждане, свободно споделяне на мисли и преживявания т.е. демократичното му предназначение (Дюи, Роджърс).

1.2.2. ЕГОЦЕНТРИЧНА (ИНДИВИДУАЛИСТИЧНА) ПАРАДИГМА

Главни представители са Ж.-Ж.Русо, И. Кант, Е. Кей, М. Монтесори и др.

Според тази парадигма, природата на човека се определя от всеобщата борба за по-добро съществуване. Егоцентричната природа е гравитно начало в човешкия живот, защото инициативата и рискът водят до продуктивност и творчество. Изявява се в свободната воля и действия, както утвърждават самостоятелността и самостоятелността на отделния индивид.

Философският индивидуализъм е основа за появата на индивидуалистичната педагогика, която смята отделното дете само по себе си за цел (самоцел). Тя цени отделният човек и приема обществеността като средство за задоволяване на нуждите и стремежите на отделните личности.

Характерно за индивидуалистичната парадигма е, че:

- Целта на образованието е единствено развитието на индивидуалните качества на личността. Основа за адаптация е личностния резултат на отделния индивид.

- Уважение на свободата на личността на детето, неговото право на собствен уникален път на развитие. Отказ от разглеждането на детето като член на обществото и колектива и обръщане на внимание на неговата собствена ценност.
- Личността се развива спонтанно - важно е да се създадат условия за саморазвитието, но също има нужда и от ограничена професионална намеса и подкрепа.
- Водещи мотиви за саморазвитието на личността са потребностите и интересите.
- Индивидуалното съзнание е автономно, независимо от колективното.
- Ненасилие.
- Основният метод е диалогът между учител и ученик: общуване, споделяне, съвет, беседа, изповед.

В индивидуалистичната педагогика обаче се наблюдават и противоречиви тенденции. Ограничаването на педагогическото общуване само между ученик и учител води до изолираност на ученика от широкия кръг на общуване. Индивидуалната дейност не подготвя индивида за необходимите колективни форми на труд и социална дейност т.е. пренебрегва се груповото обучение.

Използва се и понятието „**акмеологическа парадигма**”. В процеса на образованието, на човек трябва да се предостави помощ за максимално (*асте – връх*) развитие на неговата индивидуалност, реализация на потенциалните възможности. Този подход има ярко изразена творческа насоченост, прилага се основно в хуманитарното и художествено образование.

Образованието се индивидуализира максимално. От учителя се изисква да е морален и професионален еталон, добър психолог.

1.3. ДИДАКТОЦЕНТРИЧНА И ПЕДОЦЕНТРИЧНА (ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРАНА, ХУМАНИСТИЧНА) ПАРАДИГМИ

Съществува още едно принципно различие между парадигмите – според тяхното отношение към ролята на личността на ученика: или е подчинена на организацията на ученето, или е цел на образователния процес.

1.3.1. ДИДАКТОЦЕНТРИЧНА ПАРАДИГМА

Тя е основата на т.н. “**традиционна педагогика**”. Целият образователен процес се строи по аналогия с процеса на познание (оттам и мнозина я наричат “*познавателна*”), от постановката на целите и подбора на съдържание на дисциплината до конкретните форми, методи и средства всичко се проектира и осъществява като изследователски процес. Личностните фактори имат значение само във връзка с формирането на познавателна мотивация и способности.

Тя е малко либерална, с авторитарна насоченост, консервативност, технологична стереотипност, стремеж към стриктна дисциплина. Програмите са точно и стриктно лимитирани, дисциплините са добре сепарирани една от друга, курикулумът не се съобразява с чувствата на децата. Нарича се още “видима педагогика” и “производителен” модел педагогика. Доминира до 50-те години на XX век. Модел, близък до по-популярните концепции за детето и за това, което училището трябва да прави с него: това е продукция, която се излага на показ, нейните показатели са ясно фиксирани в дейностите на детето и не трябва да се «губи време» за да се произведе повече - детето трябва да бъде точно ръководено, нарежданията да са ясни и недвусмислени.

Често се среща и понятието “**педагогическа парадигма**”. Изразява се в постановката да се формира човека чрез външна система за принуда, награди и наказания. Детето не може да осъзнае смисъла на образованието, да оцени неговата необходимост. Предимството е възможността да се прилага формален, шаблонен подход и той да се институционализира. Учител може да стане всеки човек, който може да следва шаблона (учебната документация) и да се наложи над децата (власт).

Системата е съвършена за изграждането на изпълнителски кадри и за социална репродукция, но не и за развитие на творческите заложби на човека.

1.3.2. ПЕДОЦЕНТРИЧНА (ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРАНА, ХУМАНИСТИЧНА) ПАРАДИГМА

Тази парадигма е известна с наименованието “**реформаторска насока в педагогиката**” (а не „Реформаторска педагогика”). Образователният процес се изгражда, изхождайки от личността на обучаемия, неговата неповторимост, уникалност, индивидуалност. Това става, като личността се включва в природосъобразна и културосъобразна дейност.

Ориентирана е към развитие, социализация и инкултурация на човека, към междуличностно общуване, диалог, помощ в личностния ръст; човек се разглежда като субект на собствения си живот, имащ и реализиращ потребност от саморазвитие.

Педоцентричната (лично-ориентирана, хуманистична) парадигма е **антропоцентристка**. Същност: формиране на човека, на Аз-а, на собствен облик, неповторима индивидуалност, духовност, творческо начало.

Във фокуса на образованието е уникалната цялостна личност, която се стреми към самоактуализация, открита е за нов опит, умее да прави избор в различни жизнени ситуации и носи за този избор пълна и съзнателна отговорност.

Карл Роджърс налага следните идеи:

- индивидът се намира в центъра на постоянно променящ се свят, което означава, че за всеки индивид са значими собствените възприятия на обкръжаващата действителност;
- този вътрешен свят на всеки човек не може да е опознат напълно от никой външен човек;
- човек се отнася към обкръжаващата действителност през призмата на собственото възприятие и разбиране;
- човек се стреми към самопризнание и към самореализация;
- човек притежава вътрешна потребност от самоусъвършенстване;
- взаимното разбиране, толкова необходимо за развитието на личността, може да бъде достигнато само в резултат на общуване;
- самоусъвършенстването, развитието протича на основата на взаимодействие със средата, с другите хора;
- външната оценка е много съществена за човека, за неговото самопознание, което се постига в резултат на преки или скрити контакти.

Характеризира се с персонализация и индивидуализация на работата с детето, стремеж за развитие на психическите му качества, особено креативността, по-малка систематичност, съчетаване на учене и игра, по-малко «училищна» дисциплина. Търси се взаимодействието и взаимопреживането на дис-

циплините; развитие на детските интереси; дефинират се по-малко цели, свързани със знанието и повече с разбирането. Нарича се още “невидима педагогика” и “експресивен” модел педагогика.

Близка до тази парадигма е т.н. „**андрологическа парадигма**”. Това понятие се среща често в педагогиката. Съгласно андрологическата парадигма, детето осъзнава образователния процес, поставя си цели и ги достига. Учителят е помощник, който трябва да поддържа, подтиква човека по този път. Той трябва да отчита индивидуалните особености на учениците, техните интереси, да се съобразява с тях, да им предоставя поле и възможности за избор.

Фундаментални положения:

1. Предназначение на образованието. За разлика от традиционното разбиране за образованието като овладяване на знания, умения и навици в определени области, наречени дисциплини (предмети), то се интерпретира като “ставане” на човека субект на културата, придобиване на свой собствен образ (образование).

2. Взаимоотношение на учител и ученик. Ученикът е свободен самостоятелен познаващ и учещ се субект, постъпките на когото в хода на обучението имат личностен смисъл и значимост. Именно на тях трябва да се опира учителят в своята педагогическа дейност

3. Човекообразуващи функции на образованието:

- Хуманистична - съхранение и възстановяване на неговото телесно и духовно здраве, смисъл на живота, лична свобода и нравственост.
- Културообразуваща - съхранение, предаване, възпроизводство и развитие на културата чрез механизма на културна идентификация.
- Социализация, продукти на която са личностни смисли, социална позиция, самосъзнание, ценностно-смыслово ядро на светогледа.

4. Съдържание на образователния процес, насочено преди всичко към удовлетворение на екзистенциалните потребности на личността, потребностите на нейното битие, личностно съществуване като агент на свободен избор, светоглед, дейност, лична отговорност и саморазвитие. То трябва да включва няколко компоненти: аксиологически (въвеждане в света на ценностите, помощ в създаването на система от ценностни ориентации), когнитивен (научно-достоверни знания за света и човека), дейностно-творчески (формиране на разнообразни методи за усвояване на обкръжаващата среда) и личностен (развитие на способности за самопознание, саморегулация и нравствено самоусъвършенстване и самоопределение).

За разлика от дидактоцентричната парадигма, при която двигател е противоречието между знание и незнание и доминира обяснението, в педоцентричната парадигма образованието е отношение; интелектуални, нравствени и естетически преживявания, съвместно творчество на ученици и учители; разбиране и съпреживяване.

5. Учителят от основен и най-компетентен източник на знания и контролър (супервайзер) на познанието се превръща повече в организатор на самостоятелната активна познавателна дейност на учениците, диагностик, компетентен консултант и помощник за преодоляване на трудностите в ученето. Отношение на учителя към ученика и позиция в образователния процес: като към субект, способен да се учи не по принуда, а доброволно, по собствено желание и свободен избор. Учителят създава условия за целенасочена социализация и управлява този процес от позицията на ученическите интереси.

Основни принципи на личностно-ориентираната педагогика: диалогичност, дейностно-творчески характер, насоченост към поддръжка на индивидуалното развитие на ученика, предоставяне на необхо-

димата свобода за вземане на самостоятелни решения, творчество, избор на съдържание и техники на учене и поведение. Педагогически технологии – разбиране, диалог.

1.4. ПРЕДМЕТО-ЦЕНТРИРАНА (УЧЕБНО-ДИСЦИПЛИНАРНА) И ОБЕКТНО- И ПРОЦЕСО-ЦЕНТРИРАНА (ИНТЕГРАЛНА) ПАРАДИГМИ

Предмето-центрираната (учебно-дисциплинарна) парадигма води началото си от постановките на Коменски (класно-урочната система), която е свързана със структурирането на учебното съдържание под формата на предмети (дисциплини) – история, химия, физика и пр. По този начин се счита, че може да се създадат условия за системност в образованието. Може да се осигури и високо качество на преподаването, тъй като учителят се специализира в определена насока.

Обектно- и процесо-центрираните парадигми са свързани с изучаването на обекти и процеси (*authentic learning, problem-based learning, work-based learning*). Идеята е да се възпроизведат реални отношения на човек със заобикалящия го свят. Силно се стимулират възможностите за трансфер. Водещ в образователния процес е ученикът, неговата активност е определяща за крайния резултат. Учителят е треньор, инструктор, фасилитатор. Оценката на достиженията е насочена към формиране на умения за самооценка и съставяне на пакети за оценяване (портфолио).

Израз на тези парадигми е и т.н. „**интегрално образование**”. То е “обединяване на различни аспекти на програмата в значима асоциация, за да се фокусира на широки области на анализа. По този начин се отразява взаимозависимостта на реалния свят и се включва ученическото тяло, мисъл, чувства, интуиция в изучаването чрез опита, като по този начин се унифицира знанието и се осигурява по-добро разбиране на това, което би могло да бъде получено изучавайки частите поотделно.”

Основанията на интегралното образование са в характеристиките на човека като учещ се (информацията най-надеждно се кодира и по най-добър начин се използва от мозъка, когато е включена в мрежа от значения) и във взаимозависимата природа на действителността. Вместо изкуствено да дели света на “предмети” и да използва широко инструкциите на учителя, интегралното образование потапя учениците в обогатена среда, която отразява сложността на живота. Това обезпечават цялостен контекст на обучението, водещо до по-голяма способност да се помни и действа и да се решават проблеми.

Опити за интегрално образование прави още Килпатрик през 1918 г. с т.н. “метод на проектите”, при който образованието се детерминира от детските интереси, а не от дисциплинарното съдържание. Анализът на резултатите от експериментите потвърждава предимствата на интегралното образование - повишена любознателност, по-положително отношение към ученето, по-високи достижения.

Опитът от експериментите показва, че най-пригодни за този тип организация на обучението са началните учители поради своята многостранна подготовка и затова, защото преподават много дисциплини на едни и същи ученици. Те най-лесно усвояват интегративните подходи.

1.5. ИНТЕЛЕКТУАЛНО-СЦИЕНТИСТСКА (НАУЧНА) И ХУМАНИТАРНО-ЕСТЕТИЧЕСКА ПАРАДИГМИ

Интелектуално-сциентистската (научна) парадигма се изразява в разбирането, че светът е съвкупност от факти и техните отношения, организирани по определен начин. Образованието трябва да

“насити” човека с информация за обкръжаващия го свят, да му даде “необходимите сведения”. Формирането на хуманистичното начало се предполага, но като следствие от усвояването на тази информация.

Според **хуманитарно-естетическа парадигма**, светът е човешка способност за преживявания, за художественотворческо възприятие. Образованието трябва да формира “вътрешния свят” на детето, да му открие богатството на реалността и да го научи да преживява тази реалност.

Определената затвореност и изолираност една от друга на тези образователни парадигми в учебното съдържание води до разкъсаност на формирането на представите на детето за неговия вътрешен и външен свят. Като следствие, става разрыв и в методологията: в естествознанието преобладава позитивният тип мислене (понятие – закон), а в хуманитарните науки - постпозитивният тип и съответната методология.

2. ЕВОЛЮЦИЯ НА ПАРАДИГМИТЕ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Научните революции (смяната на парадигмите) в социалните науки се отличават от тези в природните науки, тъй като социалните науки нямат още обединяваща методология. През ХХ век станаха съществени изменения във всяка от тях, като това засегна и образованието, тъй като дава различно фундаментално обяснение на човешкото учене. Най-силни бяха трупосвете в психологията: бихевиоризъм, когнитивизъм, конструктивизъм.

В съвременното образование ясно се проявяват две основни тенденции - формираща (традиционна) доктрина и хуманистична (лично-ориентирана) доктрина.

2.1. ФОРМИРАЩА (ТРАДИЦИОННА) ДОКТРИНА

Това е доктрината на модерността (съвременността). Възниква с Ренесанса (ХVI – началото на ХХ век). Това е епоха на индустриализация, урбанизация, географска подвижност. Представява социално, естетическо и политическо развитие на обществото под влиянието на капиталистическото производство. Модернизмът става синоним на цивилизация и се универсализира като основание за модел на индустриален, културен и социален прогрес. Основните му черти са:

- култ към науката и техниката,
- възприемане на времето като стока с цена,
- култ към причинността,
- идеал за свобода в пределите на абстрактния хуманизъм,
- ориентация към прагматизъм и култ към действия и успех;
- прогресивно диференциране и административна модернизация на социума;
- историята се възприема като линеен процес,
- човешката същност е окончателна,
- индивидуалната идентичност е подчинена на колективната,
- понятието географски и културен регион е в структурата на йерархията и доминирането и подчинението (център и периферия, евроцентризм).

В естетически план се свързва с буржоазните ценности и с идеята за културен еволюционизъм (висока и популярна култура), вяра в рационалността, вяра в способността на хората да формират един по-добър свят.

Класическият модел за образование основно се е формирал под влиянието на определени философски и педагогически идеи през XVIII-XIX век от Коменски, Песталоци, Фробел, Хербарт, Дистервег. Макар, че той еволюира, в своите основни характеристики е останал неизменен.

1. Традиционалистски (академичен) модел, основан на консервативната роля на училището, целта на което е предаване на младото поколение на есенцията на културното наследство на човешката цивилизация: знания, умения, навици, идеали, ценности, технологии, всичко, което води до индивидуално развитие на човека и до съхранение на реда в социума. При такъв подход човек е ценен само като носител на определени знания, като образец на определено поведение.

2. Рационалистически модел. Фокусът е не върху съдържанието на образованието, а върху ефективните начини за усвояване на знания и формиране на умения. Цел на образованието е формирането на “адаптивен поведенчески репертоар”, съответстващ на нормите и стандартите на културата. Целите на образованието се определят диагностично и еднозначно: списък на знания и умения, които може да се измерят. Основни понятия: учене, тренинг, тест, корекция.

И двата модела не поставят човека в центъра на образованието, не го считат за субект на собствения живот.

Същност: овладяване на знания, умения, навици и подготовка на учениците за живота.

Отношение на учителя към ученика и позиция в образователния процес: принуда, строги изисквания, императиви.

Обща, единна и задължителна за всички линия на психическо развитие; системообразуващ компонент на учебното съдържание – когнитивен; развитие на интелекта, мисленето.

Основа на педагогическите технологии – обяснението.

Спори се дали този класически модел за образование фактически се е изчерпал: вече не отговаря на изискванията на съвременното общество и производство и трябва да се замени с нов. Друга теза е, че класическият Комениузиански модел е също така трудно да се разруши, както и класическата физика, тъй като е обезпечила успехите на европейската култура и цивилизация. Тя е необходимият инвариантен фундамент (особено на елементарно и средно ниво), на който се основава образованието като цяло.

2.2. ПОСТМОДЕРНА ОБРАЗОВАТЕЛНА ДОКТРИНА

Въпреки, че терминът «**постмодернизъм**» (*post-modern*) се е употребявал и преди това (от 1917г.), той навлиза широко в края на 60-те г. на XX век като обозначение на стилистичните промени в архитектурата, литературата и изкуството. Използва се също по повод на трансформациите в социално-икономическата, технологичната и социално-политическата сфери, за да означи периодът след 1875 г. Получава статус на понятие през 80-те г. на XX век – преди всичко благодарение на работите на Лиотар, който разпространява дискусиата за постмодернизма и в областта на философията.

Постмодерност (postmodernity) е от латински корен: “modo” – сега; пост-modo – «след сега»; буквално означава “след модерността” и се свързва с промяната и разпада на тези социални форми и ценности ориентации, които се свързват с модерността. Ако модернизмът може да се определи като култура на модерността, постмодернизмът е култура на постмодерността.”

Основни идеи.

1. *Действителността е по-сложна отколкото хората са си представяли.* Светът е огледало на нашите мисли. Частично той е човешко дело. Ние го възприемаме в съответствие с нашите потребнос-

ти, интереси, предубеждения и културни традиции. В този смисъл, знанието е резултат от взаимодействието между нашите идеи за света и нашия опит от изучаването на този свят. Светът се изследва през “културен микроскоп”. Но това влияние не е тотално и идеите се променят. Постсъвременният свят е фрагментиран.

Отричане на “тоталността, причините и универсалността”, метанаративите, които сумират историческия опит, свеждайки разнообразието до едномерна, всеобхватна логика, вместо тях извеждане на преден план дискурса и множествените хоризонти (възможности), играта на езика, микрополитиката.

Ценности, които не са априорни, а определени от избори, преговори, манипулации или доминират не в зависимост от това, как властта се използва и от кого.

Недоверие в прогреса, рационалността, науката и “обективната” действителност.

Признание, че възприятието е интерпретиращо и неотделимо от нашите структури, вкл. езика.

2. *Постмодернизмът е отрицание на културната политика на модернизма (твърди културни граници) на множество различни нива.* Той теоретизира културата като фундамент за политиката и колективните борби; в контекста на променливите идентичности, преодоляване на границите и несинхронна памет. Отрича се модернистичната същност на културата като система от граници, универсализацията на езика, Европоцентризма, културният есенциализъм (хай-култура) противопоставян на ежедневната поп-култура. Основната идея е да се разрушат границите, създадени от модернизма, те да се обявят за относителни и променливи. Значително място в това отношение се определя на новите електронни технологии за индивидуализация на идентичността, културните езици и новите социални формирования.

Хиперреалност (Baudrillard)

Безпорядък по отношение на време и място.

Потпури, смесици, бриколаж (bricolage) - термин, с който се означава сбор от елементи от различни култури или исторически периоди, междусмислова структура (Клод Леви-Щрос).

Тъй като действителността е частично зависима от културата, тя се изменя след известно време, тъй като и културата се изменя. Знанието нито е вечно, нито е универсално. Тази постановка не трябва да се абсолютизира, тъй като някои елементи на универсалност има при всички култури.

Масово потребление. Един от феномените на модерния и постмодерния свят. Свързва се със стандартизирани изделия на масовото производство, които са предназначени, за да бъдат използвани по определен от модата начин. В постмодерния свят модата е много по-малко предсказуема. Културата е *комодифицирана*, което може да има положително или отрицателно влияние: вещи, които са били практически части от ежедневния живот и обикновено не са се възприемали като част от “културата” вече се считат за културни изделия.

3. В контекста на постмодернизма, *новите социални агенти стават множествени* (вместо универсалния агент от типа на работническата класа), техните конфликти и борби също са множествени. Политиката трябва да подчертава различията на групите.

Постмодернизмът е свързан с концепцията за *множествената идентичност*: хората имат множество идентичности, определени от групите, в които живеят; различните аспекти на идентичността имат различна ценност за всеки човек; идентичността на човека не е веднъж за винаги установена или дадена; тя постоянно се реконституира. В модерния свят градът (урбанизация) е най-важният фактор за индивидуална и културна идентичност; в постмодерния свят това са медиите. Глобализацията е процес,

стартирал като икономическо явление, но постепенно става феномен, свързан с идентичността. Глобално село (McLuhan) – комбиниране и сливане на култури.

Особено място има езикът. Постмодерният дискурс реторетизира езика като система от структурирани постоянни значения, в безкрайна игра на различия, прозрачна среда за предаване на идеи и значения. В него първостепенно значение започва да има контекстът (контекстуализация) и стилът над същността.

Медиатизация: съобщенията на медиите дават само знаци, но не и значенията им.

4. *Индивидуалност*. Постмодернизмът подлага на съмнение и идеята за универсалното, неизменното по отношение на човешката личност. Влиянието на културата на средата прави човешкото общество силно фрагментирано, както и културата изобщо. Ние сме културата, която мисли, говори и действа чрез нас.

Изходна клетка (и реална единица) в историята и културата е човешкият индивид (своеобразен и неповторим). Затова и всяка общност, всяка колективна норма и общо правило (разум, истина, логика, организация, подреденост, система) са спрямо него насилие, репресия, от които той се стреми да се освободи.

Субективността също се изгражда в рамките на различията. Това е новото понятие за хуманизъм, основано на значението на субективността. Либералното хуманистично понятие за субективност, е основано на унифицирано, рационално, самоопределено съзнание, резултат от рационален и автономен способ на разбиране и знание. Постмодерната субективност е многократна, слоеста и неунитарна; съставена от различия и противоречива; участък и на освобождение, и на покорство. Идентичност, която е флуидна, изменчива и резултат от множествени дискурси (беседи).

5. Представа за *властта като процес, който позволява или ограничава формите на мислене и практика*. Държавата е управлявана от властващите в свой интерес и затова подлежи ако не на унищожение, то поне на разобличение. Това се отнася и за европейската култура от традиционен тип, начин на живот и нрави. Социалната защита, хуманизма, славните традиции, великото историческо наследство – са опит да се скрие зад възвишени думи лъжливо съдържание и заслужават разобличение и насмешка, ирония, пародия, на езика на жаргона, вулгарността, рекламата, телевизионното шоу.

Борба против всички видове национално, социално или културно неравенство. Недопустимост на обявяването на една част от обществото за по-културна, от другите. Разобличение на Европоцентризма, всички видове расова, национална, социална или културна йерархизация. Оттам и изострено преживяване на дихотомията “свой-чужд”.

6. *Дисциплинарност и интердисциплинарност*. Терминът “научна дисциплина” е характеристика на модерната наука и образование и не е характерен за постмодерните такива. Според Фуко, хората, които са свързани с определена дисциплина (напр. социология, психология и пр.) сами доброволно са влезли в затвора и са “дисциплинирани от съответната дисциплина” - те мислят и действат от нейните позиции.

7. *Изследователският процес е диалогичен процес на създаване на знание*. Ние се развиваме, работейки и изследвайки действителността и живота в насоките, които удовлетворяват нашите цели. И тъй като целите и контекста се изменят при индивидите и групите, нашите постижения са частично автобиографични, те отразяват нашия специфичен “участък” в света. Знанието е вероятно, контекстуално и свързано с властта.

Експертността като явление е съмнителна. В някои специфични области, някои хора знаят повече от другите; но различието обикновено е само в степента. Хората и групите са различни по потребности и обстоятелства. Т.н. "опитно знание" е много рисково и относително. Взаимодействието експерт-неексперт (учител-ученик) трябва да е диалог или беседа, в който има взаимно влияние, а не просто предаване на опит от единия към другия.

Достигнатото знание е много по-нееднозначно и непостоянно отколкото се мисли предварително. То е по-скоро вероятно, отколкото несъмнено; по-ценни са средните резултати, като се държи сметка на вариациите; цени се бързината на получаването му, а не толкова качеството; знанието се интерпретира по специфичен начин от индивидите и групите, като отразява различните им потребности и опит. Особено добре се приспособява към тази концепция езикът с неговите възможности за развитие и разнообразие на интерпретацията.

В постмодерния свят се формира нова философия на образованието, наричана още и информационна. Нейните основни черти са:

1. Децентрализация на образованието. Един от лозунгите на постмодернизма е "да няма никакъв център", в случая да няма никаква централна традиция в образованието. Традиционно в училище образованието е с тенденция за Евроцентризм, ориентация към средната класа, маскулинизация на културата и култура на бялата раса. Образованието създава предразсъдъци. Всички хора, които не са от официалните категории също развиват съпротива срещу официалната училищна култура.

Трябва да има различни образования, а не просто модификация на "господстващата тенденция". Образованието е индивидуално, всеки индивид трябва да е център на собствено образование, сравнявано с това на другите индивиди, групи и традиции.

Човешките отношения, изкуството и образованието се основават на множество различни ценности и тези ценности вероятно са в конфликт. Знанието е резултат от ценности и култури, то е изменчиво - няма установена, универсална философия на образованието. В същото време, трябва да се идентифицират някои принципи, които придават известна стабилност и насоченост на практиката.

Няма единна "форма на образование", образованието трябва да задоволява нуждите на разнообразните групи и индивиди.

2. Антиавторитетност и неекспертност. Традиционното училище в цялото си битие - курикулум, екстра- и паракурикулум е насочено към възприемането на света от учениците като съвкупност от неутрални, непроблематични и неизменни ценности. Образованието трябва да е антиавторитетно и неекспертно. Степента, в която учителят е авторитет и експерт зависи от предмета. Не е все едно дали се обсъждат научни проблеми или въпроси на ценности, семейна среда, ученически проблеми.

Отношенията учител-ученик загубват принуждаващия си характер, преминават в сътрудничество, взаимопомощ. Учителят губи своето традиционно социално положение, изключителното право върху истината, налагането на норми и представи. Той е преди всичко социален работник, и чак след това е социален мениджър в живота на младия човек, чрез влияние на изменението на ценностните мотивации и търсенето на личностни ресурси.

3. Изграждане на всеобхватен светоглед. Училището трябва да помогне на учениците да намерят "основания" за техния живот. Учениците трябва да намерят важни за себе си ценности (житейски, естетически, професионални...) и идеали (плуралистични, глобални, екологически...) които не противоречат

на техния действителен житейски опит и в същото време обезпечават адекватна основа за ежедневието.

Училището трябва да научи детето и да му изгради желание за теоретизиране (философстване) относно действителността и живота. Постмодернистичният акцент на конкретното, локалните ценности и нагласи е важен и трябва да се прилага в образованието, но съчетан с изграждането на по-широки връзки между явленията, опита и ценностите. "Теоретическото" мислене е необходимо, за да могат учениците да си изградят всеобхватен светоглед (worldview) и визия за жизнен път, обезпечавачи им безопасност, насоченост и съзнание за самоценност.

4. Демократичност. Образованието трябва да е последователно демократично. Тогава и ученическите ценности ще бъдат уважавани, техните разбирания ще станат достъпни за другите ученици и учителя. Демократичният модел на образованието трябва да е непосредствен, т.е. педагогиката не може да е друга, освен демократична.

Учителят предлага, сравнява, убеждава, но не доминира и не налага решения, тъй като няма гаранция, че тези решения ще са по-добри или универсални.

Ориентация на учащите се към самостоятелно придобиване на необходимата информация, развитие на нагласите и уменията за самообразование през целия живот.

5. Диалогичност В постмодерното образование се пресъздава древната стратегия за срещи на субкултурите на учителя и ученика. Изчезва тяхната двойственост: няма учител и ученик, а има общност, единство, екзистенциална комуникация, среща, уважение на правата, партньорство в съчетание със сътрудничество и толерантност. Съвременното образование става еманципиращо, поддържащо, интегриращо, предполага откритост, гъвкавост, личностен контакт и съкращение на властната дистанция.

Учениците са главните действащи лица в учебния процес, който е организиран около тях.

Ролята на учителя е изменена – той не е основен източник на знания, а става организатор, подпомагащ ученика в придобиването на нови знания от всевъзможни източници на информация, основно Интернет.

Учебният процес се организира така, че да отговаря на потребностите на разни категории учащи се, основен акцент се поставя върху самостоятелната работа.

Развитие на умения за адаптация към променящите се условия на живот, работа в екип, сътрудничество. Сърцевина на учебния план е развитието на комуникативните умения, владенето на чужди езици, информационни технологии.

6. Интердисциплинарност. Обучението трябва да осигури не само възпроизводство на компетенции, но и техния прогрес, за което съответно е необходимо, да не се ограничава с предаването на информация, а да учи на процедури, увеличаващи способността да се съединяват полета, които традиционната организация на знания ревностно е изолирала едно от друго. Идеята за интердисциплинарност е отказ от модела на училище на Коменски и на университет на Хумболт, в които всяка наука заема свое място в система, свързвана със конкретна специализация. Учебният процес има интердисциплинарен характер. Учебният план има модулна структура, като в основата на всеки модул стои реален проблем с интердисциплинарен характер. В модула се включва учебно съдържание, което може да помогне в решението на проблема, но той има отворен характер. Учителите работят в екип, като съвместно разработват съдържанието на модула, планират учебния процес, разработват учебно-методическите пособия.

7. Индивидуализация. Демасификацията на личност и култура създава принципно нова образователна среда, предполага социално конструиране, образованието става открит индивидуализиран проект в човешкия живот. Приоритет има принципът за избор на образователни програми и траектории, професионални възможности, плурализъм на жизнени стилове, конкурентоспособност, изменения, специализация, удовлетворение на социални, интелектуални и екзистенциални потребности.

Постмодерното образование е потопено в културата и регионалните субкултури; открито е информационно, като съчетава традиционни връзки и фрагменти на постмодерна в термините на хипертекста; плуралистично е; задоволява разнообразни парадигми за потребление. То е синтез на класически и съвременни модели, иновационните технологии допълват класическите модели.

Новите методологически принципи на образованието са свързани с преход към многообразни стратификации, индивидуална мобилност, културен плурализъм.

Принципът за инвайрънментализъм означава, че училището трябва да моделира живота, включително адаптацията към социалните изменения, професионалната ориентация, социалната интеграция на личностните интереси.

Еволюция към нова доктрина. Основните тенденции в развитието на съвременното училище са няколко:

- От дейностно-центрирана към личностно-центрирана педагогика; подход, “съсредоточен върху ученика”, върху неговите способности и възможности, за да се конструира собствен учебен модел.
- От пасивно към активно запомняне.
- От обучение, основано на външно стимулиране (бихевиоризъм) към конструктивистко и развиващо обучение.
- От “моно-учителско” образование, към образование, с използване на посредници на учителите (медиатори, тютори).
- От “училищна” образователна обкръжаваща среда, към среда, свързваща училищните и извънучилищните образователни ресурси.

Промяната в педагогическата доктрина е свързан с: отказ от нормативизма и унитаризма на традиционната просветителска концепция (“човек знаещ”); нова представа за образоваността – става смяна на антропологическите основания на педагогиката.

Характеристики на съвременното понятие “**образован човек**” са: формиран устойчив светоглед; подготвен за живота, способен да осмисли своето място в живота; ориентиращ се в сложните проблеми на съвременните култури; свободна творческа личност, разбираща другите, способна да мисли, общува и практически да действа; развитие на разнообразни способности със системен характер и висока степен на продуктивност; всестранно развитие, преодоляване на културния разкол на хуманитаристика и технокрация; разбиращ и приемащ другите културни позиции и ценности, умеещ да прави компромис; нравствено отговорен човек.

ЛИТЕРАТУРА

Иванов, И. Теории за образованието. – Ш., 2004.